

Nūdienės galvosenos kismą atitinkančios ugdymo paradigmos link

Vaidas Matonis

Lietuvos edukologijos universitetas, Ugdymo mokslų fakultetas, Meninio ugdymo katedra,
Studentų g. 39, 08106 Vilnius, vaidas.matonis@leu.lt

Anotacija. Šio straipsnio tikslas yra parodyti abejotinus Vakarų krikščioniškosios kultūros raidos padarinius, atskleisti į globalumą orientuoto ugdymo kai kuriuos aspektus, apsvarstyti mokytojų rengimo globalinei visuomenei ypatumus. Plėtojama daugiamačio, išmanaus žmogaus, atitinkančio XXI a. gyvenimo ir mąstymo principus, perspektyva, aptariamias veiksmų, galinčių keisti galvosena, naudojimas įsameninant augančiosios kartos kultūrinį sąmoningumą.

Esminiai žodžiai: *meno dalykų pedagogas, meninis ugdymas, kultūrinis ugdymas.*

Įvadas

Jeigu jaunimas dabar būtų ugdomas pagal XX a. principus gerokai pakitusių XXI a. gyvenimo sąlygomis, jis jau vargu ar pajėgtų konkuruoti. Šis teiginys yra įgavęs vos ne aksiomos reikšmę, nes *Facebook*, *Twitter* ir kitų išpopuliarėjusių socialinių tinklų laikais žmonių, ypač jaunimo, galvosena tiesiog negailestingai ėmė keisti naujos bendravimo formos ir intensyvėjančios globalumo tendencijos. Antai sparti kapitalo tėkmė, judrūs informacijos srautai, populiarios kultūros plėtra pasaulyje, žmonių gyvenamųjų regionų intensyvėjanti kaita neišvengiamai keičia nusistovėjusius požiūrius ir įsitikinimus. Be to, galvosenos kismą dar spartina nauji mokslo pasiekimai, pavyzdžiui, vis geresnis smegenų veiklos pažinimas bei dirbtinio intelekto (robotų) tyrimų pažanga ir pan.

Kita vertus, nemažą poveikį kintančiai galvosenei daro vienokios ar kitokios suinteresuotos grupės, motyvuojamos tikrų bei tariamų abejonių dėl tradicinių kultūrinio gyvenimo sanklodų (Adorno et al., 1950; Markuse, 1964; Fromm, 2005). Kuriamos net specialios teorijos, mokančios, kaip efektyviau apskritai galima keisti žmonių galvosena (Gardner, 2004). Tokioje sociokultūrinėje aplinkoje gimstanti vilčių ir nevilčių gausa

smarkiai smelkiasi į jaunų žmonių pasaulėjautą, koreguoja ugdymo gaires, o kai kuriais atvejais apskritai jaukia žmonių gyvenimo perspektyvas.

Įsivyraujant „modernioms“ kultūrinėms nuostatoms, tradicinių vertybių puoselėtojai kartais laikomi pesimistais ar senamadiškais žmonėmis, neva nenorinčiais atsikratyti „naftalino kvapo“, arba verčiami savotiškais disidentais. Tad kaip tokioje negatyvios kritikos terpėje puoselėti pozityvią tradicinę kultūrą ir gražinti jai tradicinių vertybių siekiamybės statusą? Bene tiesiausias tokio orientavimo kelias – plėtoti nūdienę galvosena atitinkančią žmogaus ugdymo paradigmą.

Iškelta **edukologinė problema** – dėl kultūrinės revoliucijos poveikio ir spartėjančio globalizacijos proceso nykstant tradicinėms kultūros vertybėms vis dažniau susikuriami tokie asmeniniai idealai, kurie neretai net eliminuoja prasmingo gyvenimo siekius. Todėl straipsnyje aptariama siekiamybė – ugdyti XXI a. mąstymo principus atitinkantį žmogų.

Straipsnio **tikslas** – pagrįsti kultūrinės revoliucijos ir globalizacijos tendencijų kontekste didėjančią daugiamačio žmogaus ugdymo aktualumą bei pozityvios galvosenos formavimo galimybes.

Tikslą konkretina **uždaviniai**:

1. Atskleisti daugelio kultūrinės revoliucijos ir globalizacijos aspektų nepagrįstumą keisti tradicinės kultūros elementus bei galvosena.
2. Pagrįsti daugiamačio žmogaus, daugeliu atžvilgiu atitinkančio XXI a. mąstysena, ugdymo perspektyvumą.
3. Pateikti žmonių galvosenos keitimo veiksnių, padedančių įsameninti augančios kartos kultūrinį sąmoningumą, edukologinę interpretaciją.

Naudojantis koncepcijų aiškinimo **metodu**, siekiama plėtoti edukacinę paradigmą, įgalinančią skleisti kultūros edukacinį potencialą ir inspiruojančią rengti tokius ateities mokytojus, kurie galėtų ugdyti modernią augančiosios kartos mąstysena.

Krikščioniškos Europos kultūrinės revoliucijos ir globalizmo atšvaitai kintančioje žmonių galvosenoje

Kultūrinio ugdymo sąsajos su kultūros, ypač lokalinės, tęsiamumu intensyviau imtos nagrinėti ir deklaruoti jau nuo J. G. Herderio (1744–1803), iškėlusio ypatingą patriotizmo svarbą, laikų. Deja, šiuolaikinio globalizmo doktrinos arba jomis prisidengiantys teoretikai siekia lokalinį patriotizmą nuvertinti, prioritetą suteikdami „pasaulio“ žmogui. Be abejo, pasaulinio žmonių suartėjimo tendencijos nepaneigiamos, tačiau nelabai gerai, kai kartais norima jas utriuoti. Mat lokalinio kultūrinio tęsiamumo tradicijos globaliam, korporaciniam mąstymui ne visada parankios. Ypač įtartinai atrodo perdėtas skubotumas siekiant eliminuoti tradicinės kultūros svarbiausius elementus, tam panaudojant moderniausias psichologinio poveikio priemones. Tuomet ne tik pažeidžiamas kultūrinio tęsiamumo principas, bet ir žeidžiami lokalinės kultūros puoselėtojai.

1. *Purenti žmogaus dvasią kaip dirvą.* Kultūrinio ugdymo tradicijos steigtis siekia jau pirmąsiais kultūroenezės fazes. O romėnai net formulavo nuostatą, kad jei žmogaus dvasia bus purenama (ir garbinama) kaip dirva, tai ir dvasinis derlius bus našus. Šią mintį („dvasios kultūra yra filosofija“) Ciceronas suformulavo 45 m. pr. Kr. Būtent Ciceronas, kaip žinia, pirmasis žmonijos istorijoje dirvos apdirbimui taikytą kultūros sąvoką pritaikė žmogaus ugdymui. Taigi jau trečią tūkstantmetį kultūrinimo ir kultūrinimosi procesai įvardijami būtent kultūros terminu.

Nors kultūrinis vyksmas laikui bėgant nesiliauja, vis dėlto atskirais laikotarpiais vienu gyvenimo sričių kultūra didėja, o kitų mažėja. Ne išimtis ir naujasis, mūsų gyvenimo, laikotarpis. Vieni kultūrinio gyvenimo pakilimo taip ir nesulaukia, kiti, tarsi iš inercijos, pasiaukojamai darbuojasi kultūros baruose, o treči į tai suvis ranka numoja. Tad ką rodo naujausiųjų laikų kultūros barometras?

Apie krintančią Europos kultūrinio gyvenimo kokybę gana garsiai buvo prabilta jau kone prieš šimtmetį, kai filosofas O. Spengleris „Vakarų saulėlydyje“ išdėstė krikščioniškosios Vakarų civilizacijos nuosmukio aplinkybes. Po to, kai buvo parašyta ši knyga, Europą negailestingai alino pasauliniai karai, holokaustas, rezistencijos kovos, po kurių vis dar buvo bandoma kultūriškai „prisikelti“. Tačiau XX a. antrojoje pusėje įsisiūbavusi vadinamoji kultūrinės revoliucijos banga ėmė negailestingai griauti Vakarų kultūrą iš pat pašaknių, ketinanti galutinai palaužti kultūrinio prisikėlimo galimybes. Labiausiai buvo nusitaikyta į galimybes keisti tradicinę galvosėną. Stabtelėkime prie vieno iš tokios revoliucijos šaltinių. Tai filosofo H. Markuse studija „Vienmatis žmogus“ (1964).

2. *Bergždžia kova su nauju pavergėju – vartotojiškumu.* H. Markuse ketinimas atrodė visai neblogas. Spartėjančiai gamybai reikėjo vis daugiau perkančio vartotojo. Todėl jį imta įvairiai motyvuoti, net taikant laimės sąvoką – naujesnių ir madingesnių dalykų įsigijęs žmogus neva turįs jaustis laimingesnis. Ir iš tikrųjų vis daugiau dirbantis ir daugiau perkantis žmogus tampa sraigteliu galingo vartotojiško mechanizmo, kurį visokeriopai palaiko reklamos, marketingo ir kitokios sistemos. Taip prarandama daug žmogiškosios egzistencijos galimybių ir galiausiai tampama savotišku pavergtuju. Šis gyvenimo metmuo, anot H. Markuse, plėtojantis kapitalizmui tampa vyraujančiu, o demokratiškumas ima virsti autokratiškumu.

Vartotojiškos klastos įžvalga prieš pusę šimtmečio atrodė pakankamai pažangi, o filosofo siekis pagrįsti tokią doktriną, kuri padėtų žmonėms iš šios savotiškos priespaudos išsilaisvinti, priimtinas. Tačiau pati vartotojiškumo kritika, kaip šiandien matyti, buvo pernelyg negatyvi. Juk visi žmonės yra daugiau ar mažiau vartotojai, pradedant maistu bei daiktais ir baigiant internetu bei vaistais. Taigi kalba turėtų krypti ne apie aklą priešinimąsi bet kokiam vartotojiškumui, o apie vartotojo kultūrą ir jos ugdymą. Daugelio šalių mokyklose mokiniams kuriamos vartotojų klasės, dėstomos vartotojo ugdymo pamokos, kuriomis kaip tik siekiama orientuoti į protingą vartojimą. Pasitelkiant daugiadisciplinį metodą, mokiniams, kaip vartotojams, diegiami kasdienio gyvenimo įgūdžiai, nagrinėjami vartotojo interesai ir teisės, diegiama samprata, kaip individualiu

virtotojišku elgesiu galima daryti įtaką aplinkai, ekonomikai ir visuomenei, ugdoma proto virtotojiškumo galvosena.

Jau dabar aišku, kad mokiniams, darbuotojams ir visiems piliečiams XXI a. bus būtini trijų kategorijų įgūdžiai: 1) mokymosi ir inovacijų (kūrybiškumas, kritinis mąstymas, problemų sprendimas, bendravimas ir bendradarbiavimas), 2) informacijos, medijų ir technologijų (informacinis, medijų ir IKT raštingumas) ir 3) gyvenimo bei karjeros (lankstumas, prisitaikomumas, iniciatyvumas, saviorientacija, socialumas ir tarpkultūriškumas, produktyvumas ir atskaitingumas, vadybiškumas ir atsakomybė) (Ayers, p. 9).

Deja, kultūrinės revoliucijos doktrinoje vien virtotojišku vienmatiškumu toli gražu nebuvo apsiribota. Daug dėmesio joje skiriama ilgalaikiam siekiui iš esmės pakeisti visą įprastinę žmonių kultūrinę galvosena ir gyvenena.

3. *Nuo ko išlaisvina kultūrinė revoliucija.* Niūrokai atrodo Frankfurto mokyklos mokslininkų (jiems priklauso ir H. Markuse) gvildenta kultūrinės revoliucijos strategija. Taip, totalitarines santvarkas, žmonėms atnešusias nesuskaičiuojamų nelaimių, reikėjo paneigti. Svarbiausia buvo – išnagrinti tokių santvarkų atsiradimo prielaidas ir pasistengti žmonių gyvenimo būdą ir galvosena taip pakeisti, kad daugiau neliktų sąlygų tokioms prielaidoms steigti. Geriausias kelias tam pasiekti, frankfurtiečių manymu, buvo nuosekliai vykdyti kultūrinę revoliuciją. Jie pasišovė keisti (versti) ne šiaip kapitalizmą, o visą Vakarų kultūrą. Ir ją transformuoti buvo užsimota ne prievartos formomis, kaip ligi tol, o darant žmonių dvasiniam pasauliui nuolatinį poveikį per informavimo ir komunikavimo priemones, t. y. siekti, kad visiškai pasikeistų žmonių mąstysena, jausena ir moralinės nuostatos. O kultūrinės revoliucijos varomąja jėga taptų ne kokie proletarai, kurių didelė dalis jau buvo tapusi viduriniaja klase, o, tarkime, įvairūs radikalai, marginalai, feministės, etninės mažumos, trečiųjų šalių revoliucionieriai ir kiti „pakraštiniai“. Galiausiai prie visuomenės tradicinės nuostatos griaušančių priemonių buvo priskirtas seksas ir narkotikai, kurie šiam tikslui pasiekti imti laikyti nepalyginamai veiksmingesni už žodinius tekstus.

Skirtingai nuo Cicerono, žmogaus dvasią kultivuoti kultūrinės revoliucijos strategai siūlė jau ne filosofinėmis diskusijomis, o psichologinio poveikio priemonėmis. Į kaltinamųjų suolą sodinama krikščionybė ir šeimos autoritetas, patriotizmas ir etnocentrizmas, patriarchytas ir kiti fundamentalūs Vakarų kultūros elementai. Jei tėvo autoritetas didelis, o šeima laikosi krikščioniškų papročių, tai jau svarios prielaidos, kad vaikai gali tapti rasistais. Taip negatyvia kritika tiesiog imta šluoti istoriškai susiklosčiusias vakarietiškos kultūros normas, papročius ir visą tradicinę kultūrinę gyvenena paveldą. Nes tik taip esą galima gelbėti nuo bandančių rasti rasizmo ir antisemitizmo, ksenofobijos ir homofobijos, nacionalizmo ir šovinizmo bei kitų demokratiniame gyvenime neparankių reiškinių. Jeigu sukeliama nevilts, abejonė, atsiranda svetimumas, nemeilė, požiūris į socialinę aplinką kaip į nevertą pasitikėjimo – tai jau rimti kultūrinės revoliucijos brandumo ženklai. O informavimo ir komunikavimo priemonėmis galima visai sėkmingai atstumti nusistovėjusias kultūrinės pajautas ir patirtis, beatodairiškai naikinti senąsias

nuostatas, diegiant naujas, neva pažangesnes vertybes. Antai moterys pateikiamos kaip stipresnės už vyrus, vaikai – protingesni už tėvus, juodieji nugali baltuosius, homoseksualams rodoma daugiau pagarbos nei kitiems ir pan. Ypač efektyviai tradicinę šeimą galima naikinti kuo ankstyvesniu seksualiniu švietimu. Taip Europa, viena vertus, tarsi objektyviai, kita vertus, tarsi nenorom, bet vis giliau ėmė grimzti į amžiais puoselėtos, žmogų kilninusios tradicinės kultūros griuvėsius, kepurnėtis iš kurių gali tekti net kruvinais keliais. Pažvelgus į šiandienos tradicinių kultūros vertybių resignaciją G. Hėgelio akimis, prisimintina viena sparnuočiausių jo frazių, kaip iš vonelės vanduo buvo išpiltas kartu su kūdikiu.

4. *Globalumo vieta lokalaus ugdymo sistemoje.* Po religijos bandymo užkariaujant keisti tikėjimus ir po komunistinės politinės utopijos ketinimų šiandienis globalizacijos procesas trečią kartą bando kurti pasaulio vienovę. Šį kartą siekiama per šalių konsolidaciją, dalijantis bendromis vertybėmis ir orientuojantis į pasaulinį „demokratijų koncertą“ (Anton, 2008, p. 19). Tad įkandin kultūrinės revoliucijos idėjų ėmė sparčiai plėtotis globalinio ugdymo doktrina. Joje skelbiama, kad ugdymas, tradiciškai buvęs lokalia socialine institucija, susiduria su iššūkiais, reikalaujančiais ugdyti vaikus globalios visuomenės gyvenimui. Manoma, kad tam, jog vaikai sėkmingai galėtų gyventi globaliame pasaulyje, pats laikas diegti jiems tam tikrus įgūdžius, teikti atitinkamas žinias, formuoti palankias nuostatas ir ugdyti tinkamą perspektyvos jausmą.

Globaliai kompetentingų mokytojų ugdymas atitinkamai taip pat skelbiamas imperatyvine sąlyga juos rengiančioms institucijoms. Į šią problemą išsigilinęs Mičigano universiteto profesorius Y. Zhao įspėja, kad globalaus pasaulio vaikų ugdymui „reikalinga nauja mokytojų karta, galinti dirbti kaip globalūs piliečiai, suprantanti globalią sistemą ir vykdanči į globalumą orientuotą ugdymą“ (Zhao, 2010, p. 429). Nors baigdamas straipsnį mokslininkas nuo kategoriškos globalizacijos vis dėlto atsitraukia, sakydamas, jog geriausias ugdymas, kokio reikia XXI a., yra lokalus, tik su globalumo perspektyva. Šis teiginys, atrodo, pakankamai nuosaikus ir priimtinas.

Kultūros edukacinio potencialo tvarumas – lokalių kultūrų istorinio gyvavimo ir pozityvios galvosenos ugdymo sąlyga

Lygia greta su kultūriniu tęsiamumu neblėsta poreikis orientuotis į laiko dvasią atliepiančio žmogaus ugdymą. Šiai temai nebuvo abejingi kai kurie tarpukario Lietuvos ugdymo filosofai. Antai S. Šalkauskis laiške prezidentui vardija „naujos ir sunkiai suprantamos“ tautininkiškos jaunuomenės savybes, kurios valstybei gali būti neparankios. Tautininkų ugdymo jaunuolio idealui jis priešpriešina kitokio, jo įsitikinimu, perspektyvesnio žmogaus ugdymą, išvardydamas penkias ugdytinas jaunuomenės savybes. Štai kaip S. Šalkauskis jas apibūdina: „Jai (tautininkiškai jaunuomenei. – V. M. past.), pavyzdžiui, imponuoja ne inteligentiškumas, bet gaivališkas dinamizmas, ne apdairus

gyvenimo problemų svarstymas, bet greitas ryžtingumas, ne pajautimas viso moderniojo gyvenimo komplikuoatumo, bet drąsa ir veiki orientacija, ne subtilus doros ir estetikos supratimas, bet pagaunanti iškalba, ne teorinis nesavanaudiškumas, bet praktinis utilitarizmas“ (Šalkauskis, 1996, p. 553). Įdomu, kad S. Šalkauskio siūlomose ugdyti jaunimo savybėse galima įžvelgti ne tik tarpukario Lietuvai svarbias edukacijos problemas, bet ir užuomazgas visai šiuolaikiškų aspektų, kurie tampa ryškiais XXI a. ugdymo paradigmos, kaip antai pažinumas, pajautumas, kūrybiškumas, kritinis mąstymas, atsakingumas.

1. *Orientacija į daugiamačio žmogaus ugdymą.* Vienmatis žmogus, laikydamas naujųjų laikų kultūros egzaminą, akivaizdžiai klumpa, nes vakarietiško tradicijų griovimas nepalaujama ardo kultūrinio tęsiamumo kelius, kartu sklaidydamas ir žmogaus ugdymo orientyrus. Tuo tarpu pasikeitusios gyvenimo sąlygos kelte kelia reikalavimą kryptingai integruotai ugdyti *daugiamatį* žmogų. Tokio ugdymo pagrindą turi sudaryti svarbiausi kultūrinės būties aspektai ir jis turi remtis į svarbiausias tradicinės kultūros vertybes.

Filosofijos ieškojimai ir ugdymo diskursai linkę koncentruotis į daugelį gyvenimo aspektų, į kuriuos turėtų orientuotis šiandienis žmogus. Informacinės technologijos jau kuria įvairaus pobūdžio išmaniuosius produktus, o kaip ugdyti išmanųjį žmogų edukologija nesiryžta apsispręsti. Ugdymo filosofai siūlo vadovautis universaliųjų ir kultūros idealų darna, kuri būtų visuomenės brandos ir stiprybės ženklas ir padėtų žmonėms kryptingiau bei prasmingiau gyventi. Anot į šią problematiką įsigilinusios V. Karavakou (2008), „moderni edukacija turėtų remtis tokiais idealais ir vertybėmis, kurie sudaro dorovinės ir politinės kultūros pagrindą“ (p. 152). Nesant idealų, žmonės, ypač vaikai, patys susiranda tokius idealus, kuriais norėtų sekti. V. Karavakou įsitikinusi, kad mokytojai neturėtų primedinėti vaikams idealų, o veikia padėtų jiems kritiškai mąstyti ir susikurti ar perkurti asmeniškai surastus idealus.

Šiandienėje kultūroje ryškėja šių žmogaus bruožų ugdymo svarba: pažinumo ir pajautumo, kūrybiškumo ir iniciatyvumo, interpersonalinio bei interkultūrinio komunikatyvumo ir pagarbos, kritinio mąstymo ir atsakingumo, įsitraukimo į kultūros tęsiamumą ir kultūrinio sąmoningumo. Būtent šiais bruožais disponuojančio žmogaus ugdymas tampa kryptinga edukacinio proceso siekiamybe. Kaip tik tokių žmogų, kuris minėtose hipostazėse pasiekia tam tikrą brandą, galima būtų vadinti išmaniu. Taip *išmanumas gali tapti pažinaus ir pajautaus, kuriančio ir iniciatyvaus, interpersonaliai bei interkultūriškai komunikuojančio ir gerbiančio, kritiškai vertinančio ir atsakingo, įsitraukusio į kultūros tęsiamumą ir kultūriškai sąmoningo žmogaus gyvenimo kokybės ženklu.*

Praėjus pusantro tūkstančio metų nuo viduramžiais įgyvendintos septynių laisvųjų menų koncepcijos, iš kurios ilgainiui išsirutuliojo universitetinis mokslas, daugiamačio žmogaus ugdymas gali tapti atnaujinto šiuolaikinio ugdymo orientyru, daugeliu atžvilgių atitinkančiu šiandienio žmogaus mąstymo funkcijas. Visiems vaikams suteikiant galimybę visapusiškai ugdytis stiprinant vietinių kultūrinių tradicijų pajautas jau nuo darželio ir pirmųjų klasių, kad jie įprastų glaudžiau sieti savo veiklą su kultūrinio gyvenimo praktika. Pažindami asmeninį ir supantį pasaulį, vaikai kone kiekvienoje situa-

cijoje tiesiog verčiami daug ką spręsti kūrybiškiau, kritiškiau vertinti įvairiais kanalais gaunamą informaciją, geriau įvaldyti visą spektrą komunikavimo subtilybių ir, žinoma, giliau įsitraukti į savo krašto kultūrinio gyvenimo pozityvų tęsimumą. Mokyklose rengiamos parodos, konkursai, apžiūros, pasirodymai, persmelkti vietinių tradicijų ir švenčių dvasia, gali duoti rezultatus, vis labiau tvirtinančius asmens tapsmą kultūrinio tapatumo linkme. Pažinaus ir pajautaus, kuriančio ir iniciatyvaus, interpersonaliai bei interkultūriškai komunikuojančio ir gerbiančio, kritiškai vertinančio ir atsakingo, ištraukusio į kultūros tęsimumą ir kultūriškai sąmoningo žmogaus ugdymas konceptualiai aprėpia ne tik formalųjį ugdymą, bet ir Švietimo ir mokslo ministerijos pastaruoju metu aktyviai inicijuojamą mokinių neformaliojo švietimo plėtotės turinį.

2. *Meno gyvavimo modelis – išmanaus žmogaus ugdymo pirmavaizdis.* Kaip ne kartą kultūros raidoje yra nutikę, menas kilniai prisideda sprendžiant kebliausias teorinius ir praktinius žmonių būties uždavinius. Jau I. Kantas įžvelgė, kad kaip tik mene galima įgyvendinti žmogaus ar visuomenės idealus. Kitais atvejais idealai tegali atlikti vien orientacinį vaidmenį. Antai porinio bendravimo idealą kuo puikiausiai įkūnija muzikinis duetas arba dailiojo čiuožimo šokėjų pora. Kartais pastebima, kad styginio kvarteto žanras gana sėkmingai modeliuoja keturių asmenų šeimos idealą, o orkestras gali simbolizuoti harmoningos visuomenės idealą ir pan.

Bene tinkamiausiu išmanaus žmogaus ugdymo paradigmos pirmavaizdžiu gali būti meno gyvavimo modelis. Meno gyvavimas pakankamai gerai atliepia šiandienio gyvenimo bei mąstymo ypatumus ir gali tapti savotiška naujųjų laikų ugdymo vizija. Meno gyvavime gana tvirtai nusistovėję kai kurie pagrindiniai meno būties aspektai yra tapę net atskiromis specializacijomis. Tai meno pažinimo, meno kūrybos, meno teorijos (bei meno filosofijos), meno kritikos ir meno istorijos dalykai. Meninio ugdymo teoriją, integruojančią atskiras meninio gyvenimo sritis, yra pateikęs R. Smithas, pavadindamas ją dalykinio meninio ugdymo teorija. Tokio platų kultūrinį gyvenimą apimančio meninio ugdymo paskirtis – meną daryti kuo galingesniu žmogaus dvasinio gyvenimo veiksmu – kilnumu sunkiai pralenkiama (Matonis, 2013, p. 30–37).

Atitinkamai meno gyvavime pakankamai ryškiai išsiskiria daugiamačio žmogaus, t. y. pažinaus ir pajautaus, kuriančio ir iniciatyvaus, interpersonaliai bei interkultūriškai komunikuojančio ir gerbiančio, kritiškai vertinančio ir atsakingo, ištraukusio į kultūros tęsimumą ir kultūriškai sąmoningo žmogaus ugdymo kontūrai. Be to, šiame modelyje atskiri metmenys įgauna turiningą kryptingumą. Juk skyrium imant, tarkime, kūrybiškumas be krypties anaipatol ne visada pasiteisina. Antai kuo nusikaltėlis kūrybiškesnis, tuo jis yra pavojingesnis. Todėl kompleksinis ugdymas, galiausiai orientuotas į kultūrinį sąmoningumą, gerų kultūros tradicijų tęsimumą ir ugdytinių įtraukimą į kultūrinį dialogą su praeitimi, gali stiprinti tapusį aktualų atsakingumo jausmą.

Kita vertus, nesiliaujanti mokslo ir technologijų raida, kaip ir intensyvėjančios globalizacijos tendencijos, paliktos savaiminiam žmonių gyvenimo poveikiui, gali būti naudingos ne tik gėriui, bet ir blogiui. Tad ugdymo, tikslingai nukreipto į kultūros

tešiamumą, atidėliojimas pirmiausia reikštų, kad pernelyg lengvai pasiduodama kai kurių šiuolaikinio pasaulio veiksmų, negatyviai veikiančių galvoseną (ypač jaunosios kartos), klastai.

3. *Žmonių galvosenos formavimo ir keitimo veiksmų naudojimas įsmeinant augančiosios kartos kultūrinį sąmoningumą.* Šiandienio žmogaus galvoseną nepaliaujamai veikia daugybė veiksmų, susijusių su naujomis pasaulio raidos tendencijomis. Besaikis poveikis bet kokiais sričiais, įskaitant galvoseną, gali duoti nepageidaujamų pasekmių. Todėl tokias teorijas, kurios suponuoja galimybes tikslingai orientuoti galvoseną, galima laikyti atsiradus tinkamu metu.

Originalumu ir pritaikomumu išsiskiria žmonių galvosenos formavimo ir keitimo teorija, kurią yra pasiūlęs H. Gardneris (2004). Jis išskyrė septynis galvosenos (nuostatos, nuomonės, požiūrio) keitimo veiksmus, kurių kiekvieną būtų galima taikyti ir edukacijai. Galvosenos keitimo veiksniai pavadinti anglų kalbos žodžiais, kurie prasideda raide „R“. Todėl jo teorija dar kartais vadinama 7R teorija. Daugelis siūlomų galvosenos keitimo veiksmų yra žinomi ir edukologų taikomi, tačiau H. Gardneris juos pateikia susistemintu pavidalu. Naudojantis veiksmų visuma, poveikis galvosenai gali tapti efektyvesnis. Toliau pateikiama glausta H. Gardnerio teorijoje išskirtų veiksmų, kurie gali keisti žmonių galvoseną, kultūrinė edukacinė interpretacija.

Pirmąjį poveikio žmonių nuostatomis veiksnį H. Gardneris pavadino *Reason* (liet. k. protas, supratimas). Pasak mokslininko, samprotaujant apie faktus, juos vertinant, gali keistis netgi įsitikinimai. Nemažą poveikį nuomonės kaitai per dalyko apmąstymą daro aiškus loginis pagrindimas, analogijos, naujai pateiktas faktų klasifikavimas ir pan. Gvildenant vertybinius santykius, apmąstant su mokiniais, tarkime, požiūrį į atskirų dalykų mokymąsi, pasitelkiant faktus galima padaryti jiems vienokią ar kitokią įtaką.

Antrasis poveikio galvosenai veiksnys pavadintas *Research* (liet. k. tyrimas, nagrinėjimas). Pastebėta, kad atitinkamų duomenų rinkimas ir analizavimas gerokai papildo racionalią argumentuotę. Pavyzdžiui, galima kokią teiginį patikrinti statistiniais testais, kurie padėtų apsispręsti, ar keisti požiūrį kokių klausimų, ar ne. Jeigu teiginį patvirtina ar paneigia, tarkime, dauguma apklaustųjų, jais patikima.

Trečiasis poveikio nuostatomis veiksnys vadinamas *Resonance* (liet. k. rezonansas). Apžvelgti racionalaus apmąstymo ir reiškinių tyrimo veiksniai yra susiję su pažinimu, tuo tarpu rezonansas ženklina emocionalumą. Kokia nors idėja, požiūris ar perspektyva rezonuoja tiek, kiek individas ją jaučia esant teisinga, kai jam atrodo, kad rūpima situacija taip įtikina, kad daugiau to klausimo net nesinori svarstyti. Rezonansas gali išplaukti iš supratimo ir tyrimo rezultatų, bet gali sietis ir su sąsąmone, kai nuojauta konfliktuoja su samprotavimais. Atsižvelgiant į tai, jeigu nujaučiama, kad vieno ar kito dalyko (muzikos, etikos, dailės, matematikos ir pan.) mokymasis nebus reikalingas jo ar jos gyvenime, apsisprendimas bus susietas su nenoru tiems dalykams skirti daugiau dėmesio. Manoma, kad apskritai sąmoningi sprendimai sudaro vos 14 proc. visų sprendimų. Tokiais atvejais rezonuojanti intuicija, be abejo, gali stipriai konfliktuoti su racionaliais apmąstymais.

Pedagogai, mokiniai, nutarę keisti požiūrį į mokymosi formas ir pan., situaciją svarstys tol, kol priims galutinį sprendimą. O jis bus padarytas tada, kai bus apgalvota ir prasmė, ir rezultatai, ir mokinių poreikiai. Ir tik tada, kai ši informacija rezonuos su nuojauta, t. y. bus pajauta, kad vienas ar kitas sprendimas yra teisingas ir perspektyvus, pasikeis ir galvosena į vieną ar kitą pusę.

Ketvirtuoju poveikio galvosenai veiksniu įvardytas *Redescriptions* (liet. k. pervaizdavimas) terminu. Pasirodo, kad galvosenos keitimas tampa įtikinamesnis ir nemažai priklauso nuo to, kokia formų įvairovė kas nors pateikiama. Antai tą patį dalyką galima perteikti žodžiais, skaičiais, grafiniu būdu ir pan. Šios formos viena kitos poveikį gali sustiprinti.

Informacinius portalus šalia žodinės informacijos taip pat būtų galima optimizuoti, tarkime, dar didesne grafinių skydelių (*banerių*) įvairovė, išradingesniu skelbiamų pavyzdžių demonstravimu ir panašiai, nes visa tai atsiliepia ir mokytojų, ir mokinių galvosenai.

Penktasis poveikio galvosenai veiksnys pavadintas dviem žodžiais – *Resources and Rewards* (liet. k. ištekliai ir lėšos). Aptartos keturios nuostatų keitimo galimybės taikytinos tiesioginiam poveikiui. Tačiau kartais žmonės gali persigalvoti kokiu nors klausimu tada, kai jis susijęs, pavyzdžiui, su nemažu pelnu. Antai mokiniai ir mokytojai, apgalvodami strateginius mokymosi kokybės aspektus, neretai ima dvejoti dėl vienokių ar kitokių dalykų mokymosi, pagalvodami apie tos srities darbuotojų prastą uždarbį. Uždarbio veiksnys turėtų derėti ir su minėtais kitais galvosenai įtaką darančiais veiksniais, t. y. su faktiniais samprotavimais, su sąlygų tyrimu ir net su vidinėmis nuojautomis (rezonansu).

Šeštasis nuostatų keitimo veiksnys vadinamas *Real World Events* (liet. k. realūs pasaulio įvykiai). Kartais kokie nors įvykiai gali paveikti žmones, net nemančius dėl ko nors apsigalvoti. Prie tokių veiksnių priskiriami teroristų išpuoliai, ekonominiai nuosmukiai, o iš teigiamos pusės – klestėjimo laikotarpiai, nauji technologiniai atradimai ir pan. Švietimo institucijos ekonominės krizės sąlygomis atsisako net minties apie, pavyzdžiui, algų kėlimo galimybę ir pan., tuo tarpu klestėjimo periodas labai padrąsina imtis kaip tik tokio veiksmo. Kita vertus, pavyzdžiui, dėl ekonominio nuosmukio ėmusios bankrutuoti atskirų žinybų įmonės paskatino emigraciją net tokių darbuotojų, kurie apie gyvenamojo regiono keitimą net nebuvo pagalvoję. Atitinkamai keičiasi ir mokinių nuomonė apie orientavimąsi į prestižą praradusias ar, atvirkščiai, suklestėjusias ūkio sritis.

Galiausiai septintą galvosenos keitimo veiksnių H. Gardneris pavadino *Resistances* (liet. k. priešinimasis). Anksčiau minėti veiksniai daugiau ar mažiau skatina žmones persigalvoti. Tačiau yra veiksnys, kuris stabdo galvosenos kaitą. Antai pirmaisiais gyvenimo metais keisti nuomonę yra gana lengva ir natūralu. Tačiau juo amžius didesnis, juo sunkiau galvosena keičiasi. To priežastis paprasta: savo pažiūras ir perspektyvą gyvendami mes vis labiau įtvirtiname, tad jos su amžiumi vis labiau ir labiau priešinasi pasikeitimams. Pasak H. Gardnerio, toks su amžiumi susijęs priešinimasis bet kokiems pasikeitimams yra tarsi antroji žmogaus prigimtis. Pavyzdžiui, vyresnio amžiaus švietimo darbuotojai

gali būti inertiški naujovėms net tais atvejais, kai ir samprotavimai, ir paskaičiavimai, ir nuojautos, ir galiausiai numatomas uždarbis būna palankūs keitimams.

Be abejo, šalia minėtų veiksnių, stebėseną ir tam tikri tyrimai bet koku atveju yra reikalingi, nes skirtingi rodikliai skirtingais atvejais gali daryti ir skirtingą poveikį. Pavyzdžiui, vienoks gali būti atskirų veiksnių poveikis pavieniams mokytojams ar mokiniais ir visai kitoks imant visos amžiaus grupės vidurkį ir pan.

Taigi gvildenant kultūros tęsimumo ir kultūrinio sąmoningumo dvasines galias, kalbant apie augančiosios kartos gyvenimišką perspektyvą bei apmąstant naujos kartos mokytojų rengimo linkmes, visais atvejais susiduriama su kintančia (ir / ar sąmoningai keičiama) galvosena bei ją atitinkančio išmanaus daugiamačio žmogaus ugdymu.

Išvados

1. Aktyvėjant globalumo tendencijoms, tokioms kaip sparti kapitalo tėkmė, judrūs informacijos srautai, gyva populiaris kultūros plėtra pasaulyje, žmonių gyvenamųjų regionų intensyvėjanti kaita ir pan., kurios daro didelę įtaką žmonių, ypač jaunosios kartos, požiūriams ir įsitikinimams bei spartina galvosenos kismą, pravartu plėtoti edukacines paradigmas, įgalinančias kuo visapusiškiau skleisti kultūros edukacinį potencialą.

2. Moderninant edukacines paradigmas pravartu stiprinti rengimą tokių ateities mokytojų, kurie, kaip geriausi gydytojai, menininkai ar teisininkai, puikiai išmanydami savo dalyką ir efektyviai jo mokydami, kartu galėtų ugdyti XXI a. mąstyseną atitinkančią bei atsparią klasingoms sociokultūrinio ir psichokultūrinio poveikio formoms augančiąją kartą.

3. Atsižvelgiant į tai, kad visi žmonės yra didesni ar mažesni vartotojai, nuo dažnai pasireiškiančio aklo priešinimosi bet kokiam vartotojiškumui reikėtų pereiti prie vartotojo kultūros ugdymo ir sekant teigiama daugelio šalių patirtimi, plėsti mokyklose vartotojo ugdymo galimybes, formuoti mokinių protingo vartotojiškumo galvoseną.

4. Žinoma, kad meno gyvavime nusistovėję kai kurie pagrindiniai meno būties aspektai apima platų kultūrinį gyvenimą, atliepia aktualius šiandieninio gyvenimo bei mąstymo ypatumus ir yra svarbus dvasinio gyvenimo veiksnys, todėl kaip tik meninio gyvenimo pagrindiniai sandai gali tapti savotišku modernaus žmogaus ugdymo pirma-vaizdžiu.

5. Kryptinga edukacinio proceso siekiamybe tikslinga pasirinkti integruotą ugdymą daugiamačio žmogaus, disponuojančio pažinumo ir pajautumo, kūrybiškumo ir iniciatyvumo, interpersonalinio bei interkultūrinio komunikatyvumo ir pagarbos, kritinio mąstymo ir atsakingumo, įsitraukimo į kultūros tęsimumą ir kultūrinio sąmoningumo bruožais. Kaip tik tokias savybes išsiugdžiusį žmogų galima vadinti išmaniu, daugeliu atžvilgių atitinkančiu šiandienio žmogaus mąstymo funkcijas ir tenkinančiu esminius XXI a. gyvenimo kokybės reikalavimus.

6. Kadangi šiandienio žmogaus galvoseną nepaliaujamai veikia daugybė veiksnių, susijusių su naujomis pasaulio raidos tendencijomis, tikslinga aktyviau naudotis modernia galvosenos formavimo ir keitimo veiksmų sistema, padedančia efektyviau įsmeninti augančiosios kartos teigiamo kultūrinio gyvenimo konstruktus bei kultūrinio sąmoningumo kompetenciją.

7. Ugdymas išmanaus daugiamačio žmogaus, orientuoto į kultūrinį sąmoningumą, įsitraukusio į gerų kultūros tradicijų tęsimumą ir kultūrinį dialogą su praeitimi, aktualizuoja dvasinio pasaulio raišką ir gali stiprinti aktualėjančią atsakingumo jausmą.

Literatūra

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., Sanford, R. N. (1950). *The Authoritarian Personality*. Oxford, England: Harper and Row.
- Anton, J. P. (2008). *Paideia: The Global Challenge of Political Leadership*. In *Paideia: Education in the Global Era*. K. Boudouris & M. Knežević (Eds.). Athens: Ionia publications, Vol. I, p. 19–27.
- Ayers, C. A. (2012). Empowering All Students with a Secure Economic and Financial Future: Multidisciplinary Investment Education in Social Studies Curricula and Beyond. *Journal of Consumer Education*, 29, p. 1–13.
- Fromm, E. (2005). *Turėti ar būti*. Vertė J. Kriūnienė. Vilnius: Verba vera.
- Gardner, H. (2004). *Changing Minds: The Art and Science of Changing Our Own and Other People's Minds*. Boston: Harvard Business School Press.
- Karavakou, V. (2008). The Importance of Cultural and Universal Ideals in Modern Education. In *Paideia: Education in the Global Era*. K. Boudouris & K. Kalimatzi (Eds.). Athens: Ionia publications, Vol. II, p. 140–154.
- Markuse, H. (1964). *One-Dimensional Man*. London and New York: Routledge.
- Matonis, V. (2013). *Meno dalykų pedagogo profesinės tapatybės kismas (sociokultūrinių ir psichokultūrinių prielaidų analizė)*. Vilnius: Edukologija.
- Šalkauskis, S. (1996). Garbingasai pone prezidentė... In *Raštai*. A. Sverdiolas (parengė). Vilnius: Mintis, t. 5, p. 546–561.
- Zhao, Y. (2010). Preparing Globally Competent Teachers: A New Imperative for Teacher Education. *Journal of Teacher Education*, Vol. 61 (5), p. 422–443.

Towards Paradigm of Education Appropriate to the Transition of Contemporary Way of Thinking

Vaidas Matonis

Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of Education, Department of Arts Education,
Studentų St. 39, LT-08106 Vilnius, Lithuania, vaidas.matonis@leu.lt

---

Summary

The purpose of the article is to show the problem of today to educate multi-dimensional man with positively oriented way of thinking in the context of tendencies of European cultural development and globalization. Research objectives are: 1) to disclose the weaknesses of some aspects both of Frankfurt school social theory, and globalization in changing traditional cultural elements and ways of thinking. 2) To found the perspectives of the education of understanding multi-dimensional man. 3) To give an educational interpretation of factors of mind changing in pursuance to promote cultural awareness of growing generation.

The aim of protected purposeful education is to form integrated multi-dimensional man, disposing such features as cognoscibility and sensibility, creativity and enterpriseability, interpersonal / intercultural communicability and respectability, critical thinking and responsibility, cultural continuity and cultural awareness.

Author is convinced that education of understanding multi-dimensional man which could enter both good traditions of cultural continuity and cultural dialog with the past is able to up-to-date the expression of human spiritual world as well as is possible to increase the sense of responsibility.

Keywords: *art subjects teacher, arts education, cultural education, curriculum.*

Įteikta / Received 2013-12-05
Priimta / Accepted 2014-06-20